

## GALEGUISMOS EN *LA MADRE NATURALEZA*, DE EMILIA PARDO BAZÁN

RODRIGO VARELA CABEZAS  
Universidade de Vigo

Xa no prólogo de *La Tribuna* (1883), dona Emilia uníase á vía realista iniciada por Galdós e Pereda co propósito de “hacer hablar a mis personajes como realmente se habla en la región de donde los saqué”; así, manifestaba a súa convicción de que, de dispor ela da habilidade suficiente, o lector gozara moito máis do “vivo manantial de las expresiones populares, incorrectas y desaliñadas, pero frescas, enérgicas y donosas”, contrapostas á “retórica novelesca diaria”<sup>1</sup>. Sen embargo, fronte ó que acontecía con Galdós ou Pereda, dona Emilia atopábase ante un importante problema: as súas novelas estaban ambientadas en Galicia, rexión que posuía un idioma propio (por moito que a novelista o denominase “dialecto”) dificilmente comprensible para os castelanfalantes, que en definitiva eran os receptores das obras de Pardo Bazán. De aí que a escritora resolvese a cuestión da maneira máis simple: limitouse a elaborar unha variedade lingüística ficticia e suficientemente próxima ó galego como para resultar verosímil ós lectores e ó mesmo tempo o suficientemente comprensible para eses mesmos lectores que descoñecían o galego. Creou así unha especie de síntese entre algúns dos aspectos máis *pintorescos* do idioma galego, formas características da fala popular (tanto galega coma castelá) e elementos arcaicos (que eran frecuentes tanto no galego moderno coma no castelán clásico). Obviamente, esta amálgama lingüística estaría presente sobre todo nos personaxes rurais e das clases máis baixas, de acordo coa situación do galego da época; non obstante, tamén atopamos galeguismos soltos en boca de personaxes máis cultos ou no propio narrador (explicables pola orixe galega da autora e deses

---

<sup>1</sup> Emilia Pardo Bazán (1993: 59).

personaxes e pola necesidade de nomear determinados obxectos ou realidades específicos de Galicia).

Sen dúbida, os nosos escasos coñecementos do castelán do s. XIX dificultaron nalgunha medida a realización do presente traballo, xa que non sempre estaba claro se termos que hoxe parecen en desuso en castelán e son correntes en galego se atopaban na mesma situación na época en que escribe dona Emilia. Outro problema é que ás veces resulta difícil establecer se determinadas formas que non coinciden exactamente coas *normais* en galego hai que explicalas como froito dos limitados coñecementos que a novelista tiña da lingua galega ou ben como formas dialectais da zona na que se localiza a acción novelesca<sup>2</sup> (cando non son un intento de castelanización por parte da autora, buscando facelas comprensibles ós lectores casteláns). En relación con isto, é importante ter en conta que o galego no séc. XIX, a pesar de se-lo medio de expresión da maior parte da poboación de Galicia, non gozaba de ningún tipo de recoñecemento fóra de determinados sectores “galeguistas” de carácter moi restrinxido; en definitiva, trátase dunha lingua concibida na época como *dialecto* das clases populares e sobre todo do ámbito rural. A non normativización do mesmo permite tamén entender que dona Emilia dispuxese de gran liberdade á hora de elaborar esa peculiar variedade lingüística desenvolvida nas súas novelas, non estando encorsetada por máis leis e normas cás que ela mesma quixese impoñerse.

Seguindo o artigo escrito por Carlos Casares (1989) sobre os galeguismos en *Los Pazos de Ulloa*, distribuímo-lo noso traballo en catro apartados, dedicados respectivamente ós *vulgarismos*, ós *galeguismos castelanizados*, ós *galeguismos puros* e ós *xiros e expresións galegas (puras e castelanizadas)*. De acordo co mencionado artigo, engadimos ó final un vocabulario galego de *La madre Naturaleza* que agardamos resulte útil para futuros investigadores da lingua literaria de dona Emilia Pardo Bazán. A mellor proba da necesidade de traballos como o presente é a edición de *La madre Naturaleza* preparada por Ignacio Javier López (1992), que amosa nas súas polo demais pormenorizadas anotacións un lamentable descoñecemento do galego.

---

<sup>2</sup> Trataríase da rexión dos altos vales do Arenteiro, “en los confines de las provincias de Orense y de Pontevedra y de la región del alto Ulla” (Clèmessy, 1981: 405). Aínda que a comprobación sería interesante, excede ás pretensións do noso modesto traballo.

## 1. *Vulgarismos*

Característica común a tódolos vulgarismos é que aparecen sempre en boca de personaxes do pobo, ben en intervencións directas, ben a través do narrador, no que se coñece como estilo indirecto libre. En todo caso, están sempre encamiñados a un mesmo obxectivo: axudar a describir e caracterizar de maneira verosímil a linguaxe peculiar e pintoresca de personaxes de baixa extracción social, carentes de estudos e que caían en frecuentes incorreccións ó falar. Certamente, os vulgarismos que sinalamos máis abaixo poderían ser na súa maioría localizables en calquera lugar do territorio español (polo que non os introducimos, salvo algunha excepción, no “Vocabulario galego” que figura ó final deste artigo); non son pois galeguismos en sentido estricto, pero seguindo a Carlos Casares (1989: 131-133) incluírémolos no noso traballo. De feito, o decisivo aquí non é o seu carácter xenérico de vulgarismos, senón a súa utilización específica para conformar unha variedade lingüística que puidese ser aceptada polos lectores como característica do noroeste peninsular (é dicir, que resultase verosímil e se adecuase perfectamente ó contorno físico no que se desenvolve a novela)<sup>3</sup>.

O primeiro vulgarismo localizado aparece na páxina 68-E<sup>4</sup>: trátase de *líaco*<sup>5</sup>. O correcto é *iliaco*, tal e como sinala Ignacio Javier López. Trátase pois dun caso de aférese, fenómeno frecuente na fala popular e que supón a perda dun son inicial; outros exemplos de aféreses son *morragia* (p. 76), *ciertas* -por *aciertas* (p. 343-E), *séneca* -por *arsénico*- (p. 349) y *gunizando* (p. 355).

Dentro dos vulgarismos consistentes na supresión dun son, atopamos tamén exemplos de apócope, coa perda dun elemento ó final

---

<sup>3</sup> “Tamén hai escritores que pra descata-la personalidade do galego diante do castelán recorren ó abuso do vulgarismo” (García González, 1974: 68).

<sup>4</sup> O significado das distintas siglas que acompañan ós termos citados ó longo do artigo explicase no “Vocabulario Galego de *La madre Naturaleza*” situado ó final do noso traballo. Neste primeiro apartado só empregamos a sigla “E”, referida ós comentarios correctos do editor, porque non hai comentarios incorrectos (como moito incompletos, e que sempre é unha cuestión de graos); tampouco é preciso indicar se o termo aparece na voz do narrador ou dos personaxes (pois xa dixemos que os vulgarismos sempre se usan para caracterizar a fala de personaxes do pobo).

<sup>5</sup> Os termos en cursiva aparecen así na edición (temos que supoñer que a cursiva se debe á mesma dona Emilia). Ó longo da novela, Pardo Bazán parece utilizar as cursivas dun modo bastante aleatorio, como respondendo á súa intuición inmediata no intre de escribir respecto de se tal verba é máis ou menos incorrecta ou estraña á lingua castelá. Non obstante, o uso das cursivas é máis sistemático cando a súa finalidade é distinguir palabras soltas dos personaxes citados no medio do discurso do narrador.

da palabra: **clas** (p. 83), **hom**<sup>6</sup> (p. 109) e **Madrí** (p. 318). Destacan neste senso as verbas con apócope da sílaba final *-de* (para este fenómeno, véx. García González, 1974: 71): **salú** (p. 120), **eusautitú** (p. 319), **usté** (p. 319), **caballerosidá** (p. 319), **edá** (p. 355) y **verdá** (p. 355) -que tamén anotaba Carlos Casares (1989: 132) en *Los Pazos de Ulloa*-.

Hai un caso ademais en que en lugar de supresión témo-la adición dun son; este fenómeno chámase prótese cando o son se engade ó comezo da palabra: **adispensando** (p. 319).

Outro tipo de vulgarismos son as chamadas metáteses, non infrecuentes “en el gallego vulgar” (Casares, 1989: 132). Así, atopamos en *La madre Naturaleza* os exemplos seguintes: **estripar** (p. 79-E), **perfundas** (p. 80-E) -con confusión entre a sílaba inicial *por*, froito da metátese, en *per-*, **trienta** (p. 194), **trempanito** (p. 293), **pergunta** (p. 318-E), **premiten** (p. 319), **perfirencias** (p. 352).

É habitual a presenza de vulgarismos na pronunciación dos grupos consonánticos cultos (García González, 1974: 32-34 e 41-42). Así, os grupos *ct*, *cc* e *x* (= *cs*) presentan frecuentemente no galego popular a vocalización do *-c-* implosivo (fonema /k/) en *-u-*, tendencia reflectida da nosa novela: **eusautitú** (p. 319), **eusageran** (p. 354) e **eleuciones** (p. 355).

En relación cos grupos consonánticos cultos, e en concreto no que se refire á pronuncia do grupo /ks/ representado pola grafía *-x-*, a miúdo prodúcese unha relaxación na articulación, perdéndose o son en posición implosiva, como en **esterminación** (p. 354-E).

Exactamente o mesmo fenómeno, aplicado ó grupo *-gn-*, atopámolo co termo: **indinado** (p. 341).

Pero sen dúbida o vulgarismo máis repetido é o que consiste no cambio de timbre dunha vocal átona; esta vacilación explícase pola debilidade característica destas vocais (que mesmo poden chegar a desaparecer). Deste tipo temos: **custión** (p. 80), **endrómena** (pp. 81-E, 352 e 355), **fantésia** (p. 341), **entenciones** (p. 352), **riquilorios** (p. 352-E), **gunizando** (p. 355), **entención** (p. 360)<sup>7</sup>. Dentro desta clase de

---

<sup>6</sup> É curioso que tanto *clas* como *hom* son citados por Carlos Casares no seu artigo sobre “Galleguismos en *Los Pazos de Ulloa*” (1989: 134, 137 e 138). Sen embargo, este autor non os considera vulgarismos, senón galeguismos puros (pese a recoñecer no vocabulario final que *hom* é apócope de *home*); atendendo a este traballo, nós tamén incluiremos ámbolos dous termos no “Vocabulario Galego” final.

<sup>7</sup> Poderíamos matizar máis a explicación do cambio que se produciu nalgunhas destas palabras: *custión*, por exemplo, é considerada ás veces o resultado dunha asimilación (García González, 1974: 69), pero tamén podería entenderse como unha reacción do galego popular contra o diptongo crecente *-ue-*, pouco presente na nosa lingua. Serían claras asimilacións da vocal inicial á vocal tónica os vocábulos *entención* i *entenciones*

vulgarismos, atopamos casos claros de disimilación vocálica, co cambio da vocal átona para diferenciarse da tónica (García González, 1974: 69): **Salimón** (p. 81), **dicencia** (p. 319), **perfirencias** (p. 352), **empío** (p. 353).

Outros vulgarismos son os que xorden de derivacións incorrectas, como as que seguen: **tumificaciones** (p. 79) -no lugar de “tumoraciones” ou “tumefacciones”-, **quizásmente** (p. 319) e **cuasi-mente** (p. 341).

Tamén son vulgarismos formas dialectais dalgúns imperativos ós que se fai rematar en -y-, quizais por analoxía coa forma galega “fai”: **tray** (p. 120-E)<sup>8</sup> e **day** (p. 289-E).

## 2. Palabras galegas castellanizadas

Polo que se refire ás palabras galegas castellanizadas, aplicamos un criterio bastante amplo para a súa elección, o cal explica que ás veces a súa inclusión neste apartado poida provocar dúbidas. Así, naquelas ocasións en que se trata de vocábulos que existen tanto en castelán coma en galego, citámoslos aquí de seren arcaicos ou pouco usados na primeira lingua e normais na segunda; as raíces galegas da autora (cando aparecen en boca do narrador) e o intento de caracterizar unha variedade lingüística supostamente galega (cando aparecen en boca dos personaxes) xustifican que dona Emilia se decidise por eses termos e non por outros máis propios do castelán.

Entre as palabras que hai que citar neste apartado está o caso de **ojeada** (p. 61-N), que non se usa co significado que lle é propio en castelán (“Mirada pronta y ligera que se da a algo o hacia alguien”, R.A.E., 1992). A verba debe explicarse como unha castellanización do galego *ollada* (acto de *ollar*, mirada); non hai máis que ve-lo contexto en que se presenta no vocabulario situado ó final do presente traballo.

Esta clase de termos, que se atopan con relativa frecuencia en boca do narrador, non adoitan ser comentadas por Ignacio Javier López (1992), o cal tampouco debe estrañarnos, dado que como xa sinalamos

---

(as vocais -i- pechadas fanse, por influxo do -ó-, de apertura media); non obstante, tamén pode influír na alteración unha posible confusión co prefixo *en-*. Respecto ó termo *endrómena*, o cambio da vocal postónica podería explicarse, ademais de pola debilidade destas vocais, pola imitación do que sucede coas voces patrimoniais, que en galego só admiten como vocais postónicas -a-, -e-, -o- (García González, 1974: 69-70).

<sup>8</sup> Segundo as *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* da Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega (1992: 117-118), existe unha variante minoritaria do verbo *traer* normativo: *trair*. A este infinitivo correspondería a nosa forma “tray”.

existen tamén en castelán, aínda que sexan moito máis usados na nosa lingua. Deste tipo son: **rematar** (p. 63-N), usado con valor intransitivo, non usual en castelán (M<sup>a</sup> Moliner, 1977); **can(es)** (pp. 69-N, 86-D, 221-D, 242-D e 352-D), en castelán de uso literario ou en derivados e palabras compostas (M<sup>a</sup> Moliner, 1977); **doliente** (p. 72-N), que en castelán se usa polo xeral con valor humorístico (M<sup>a</sup> Moliner, 1977); **rapaz(a)** (pp. 84-D, 159-D, 170-D, 186-N, 199-D, 226-N, 290-D, 293-N, 341-D), claramente máis usado en galego que en español<sup>9</sup>; **tojo(s)** (pp. 89-D-E?, 161-D, 209-D, 247-N, 255-N, 266-N, 267-N e 269-D), que é “voz regional del Noroeste, común con el portugués *tojo* y el gascón *toujo* [...]. Es voz propia especialmente de Galicia y provincias vecinas [...], y Pardo Bazán también la considera palabra gallega” (Corominas, 1976)<sup>10</sup>; **carcunda** (pp. 172 e 173-D-E?), que o editor simplemente explica como equivalente a *carca*, pero que é un termo introducido no castelán a mediados do s. XIX (documentado por vez primeira en Selgas, morto en 1882), e procedente do “gall.-port.”<sup>11</sup>; por tanto, na época en que se escribiu a nosa novela (1887) era aínda moi recente a súa presenza no castelán, polo que posiblemente (non podemos certificarlo) houbera aínda conciencia entre os castelanfalantes da orixe galega da palabra.

Tamén temos neste apartado os termos seguintes: **majar** (pp. 225-D, 286-D, 287-N, 292-N-E?,...), **maja** (pp. 286-D, 288-N, 292-D, 300-D e 318-N) e **majador(es)** (pp. 289-D, 306-N, 318-N e 332-D), que en castelán son substituídas a miúdo por “trillar, trilla e trillador(es)”<sup>12</sup>; **aquel** (pp. 79-D, 81-D, 160-D e 297-D), empregado cun

---

<sup>9</sup> M<sup>a</sup> Moliner (1977) destaca, xunto ó seu predominio en determinadas rexións, o seu uso literario en castelán; pero nótese que na nosa novela este termo aparece case sempre en boca de personaxes do pobo (e só excepcionalmente na voz do narrador).

<sup>10</sup> É notable aquí o erro do editor, que define o “tojo” como “tronco hueco”, sen dúbida por constar tal acepción no diccionario da R.A.E. como propia de Cantabria, que é unha rexión do norte peninsular e *relativamente* próxima a Galicia.

<sup>11</sup> Segundo Corominas (1976), procede do galego-portugués *carcunda* o *corcunda*, propiamente “avaro, mezquino, egoísta”; engade o estudioso que “la coincidencia fonética de *carcunda* con *carlista* favoreceu la extensión del vocablo en España” (seguramente partindo de Galicia).

<sup>12</sup> En concreto, respecto da palabra “maja”, o diccionario da R.A.E. considéaraa propia da zona de León na súa acepción de: “acción de majar”. Por outra banda, o crítico é moi impreciso cando define “majar” como “moler algo a golpes”, sendo evidente que nesta obra o termo aparece coa acepción moito máis concreta de “trillar, triturar la mies a fin de que las espigas suelten el grano” (*Diccionario Normativo Galego-Castelán, sub voce* “mallar”), significado ó que só chega ó analizar o sintagma “majar la camada”.

Por outra banda, “maja” nin sequera consta no diccionario de M<sup>a</sup> Moliner (1977) coa acepción aquí sinalada, e o mesmo ocorre con “majador”, mentres que

significado non definido porque non se quere ou non se pode utiliza-lo substantivo que designa a calidade ou obxecto en cuestión<sup>13</sup>.

Pasemos agora ás palabras galegas castelanizadas máis facilmente identificables; fronte ás anteriores, que presentaban unha problemática inclusión neste apartado, hai un grupo importante de termos en que a orixe galega é moi evidente, e que aparecen case sempre en boca dos personaxes. Unha proba disto é que as anotacións de Ignacio Javier López (1992) son aquí xa máis abundantes (aínda que a miúdo incorrectas, como veremos) e que a propia dona Emilia escribiu algúns destes vocábulos en cursiva, advertindo así do particular dialecto dos personaxes que os usaban. Trátase de casos como os que seguen: **compaña** (pp. 68-D-C e 71-N), de uso popular en castelán (Moliner, 1977), onde é substituído as máis das veces por “compañía”, cousa que non sucede na nosa lingua, onde predomina o primeiro termo; **vustede(s)** (pp. 68-D-E? e 80-D), e **vusté** (pp. 83-D e 317-D), que realmente é case un galeguismo puro (de feito, quizais a autora cría que así era o termo galego), pero dado que a forma galega *normal* é con *-o-* (*vostede*) e a española é con *-u-* (“usted”), consideramos que se trata dun galeguismo castelanizado<sup>14</sup>; **cadriles** (p. 68-D-E?), do galego *cadris* (plural de *cadril*), e que o editor non identifica como galeguismo (limitase a dar outros sinónimos); **piojo** (p. 75-N), non anotada por Ignacio Javier López (pese ás cursivas), e que, procedente do galego *pioollo*, designa as verrugas que lles saen ás vacas na lingua (nesta acepción adoita usarse en plural), significado que non posúe o castelán “piojo”; **cumple** (p. 75-D-C e 360-D), que co significado de “é preciso, é necesario” só se explica como castelanización do galego *cómpre*; **disimule** (p. 82-D-E?-C), que se ben co sentido de “desculpe” é forma arcaica en castelán (como indica o editor), “sigue estando viva en el gallego actual” (Casares, 1989: 133), cousa da que non se decata Ignacio Javier López; **en jamás** (pp. 83-D, 246-D e 328-D), tradución do adverbio galego *endexamais*; **carrerito** (p. 88-N-E?), procedente do galego *carreiriño*, diminutivo de *carreiro*<sup>15</sup>;

---

“majar” aparece cun significado moi amplo (“triturar una cosa que tiene algo de humedad machacándola, por ejemplo, en el mortero con la mano del almirez”).

<sup>13</sup> Aínda que este termo aparece no dicionario da R.A.E. (1992) co significado citado, o certo é que M<sup>a</sup> Moliner (1977) subliña no seu dicionario de uso do español que “<aque!> se emplea como nombre en lenguaje informal para designar cierto atractivo, particularmente femenino, que no se puede definir con precisión”. Polo tanto, parece claro que en castelán ten polo xeral un uso moito máis restrinxido ca en galego.

<sup>14</sup> Sexa galeguismo puro ou castelanismo, a orixe galega do termo é indubidable; sen embargo, o editor, mostrando o seu completo descoñecemento da nosa lingua, o considérao simplemente un arcaísmo.

<sup>15</sup> O editor limitase a dar a equivalencia de “sendero”. Tanto o dicionario da R.A.E. (1992) como o de M<sup>a</sup> Moliner (1977) describen a palabra como propia de As-

**remeje/remejérás** (p. 97-D-E), adaptación do galego *remexe, remexerás*; **pardales** (p. 105-N-E?), termo do que Javier López só dá a verba correspondente en castelán (“gorriones”), sen advertir que se trata dunha castelanización do galego *pardais*<sup>16</sup>; **escupida** (p. 111-D-E?), que o editor considera unha errata por “esculpida” (aínda que recoñece que quizais se trate dunha “expresión dialectal”), cando en realidade xorde da expresión galega “é cuspida”; **nuevos** (p. 163-D), do galego *novos*, aplicado a seres vivos; **magostos** (p. 170-D-E), que o editor explica correctamente como “hoguera que se hace para asar castañas”<sup>17</sup>; **cata** (pp. 170-D e 352-D), do verbo *catar*, co sentido de “advertir, darse conta”, arcaico en castelán; **trasacuerdo** (p. 172-N-E?), do galego *trasacordo*, significando “recuerdo que llega demasiado tarde”, como suxire o editor (que sen embargo non o identifica como galeguismo); **madurero** (p. 186-N-E?), do galego *madureiro* (Ignacio Javier López límitase a dar o seu significado: “recinto o alacena en que se pone la fruta verde a madurar”); **sobrado** (pp. 70-N, 222-N-E?, 223-N, 224-N), que o editor considera arcaísmo castelán e que realmente é un galeguismo; **seque** (p. 204-D-E?), que procede do galego *seica*<sup>18</sup>; **brona** (pp. 224-N-E?, 225-D, 245-D, 255-N, 258-N e 278-N), verba a medio camiño entre o galego *boroa, broa* e o castelán “borona” (pan de millo); **llorimiquear** (p. 258-D), do galego *choromiquear*, de sentido semellante ó castelán “lloriquear”; **asosiégate** (p. 353-D), en castelán desusado pero aínda vivo en galego (na forma *asoségate*); **bocadito** (p. 356-D-C), do galego *bocadiño*; co valor de ad-

---

turias, engadindo o último o carácter pouco usual do termo, cousa que non sucede co galego *carreiro*.

<sup>16</sup> Aínda que a palabra *pardal* atopámola no dicionario da R.A.E. coa súa equivalencia de *gorrión*, o certo é que en castelán é este último o vocábulo máis empregado, sendo o primeiro claramente maioritario en galego.

<sup>17</sup> Sen embargo, Ignacio Javier López non a cualifica como galeguismo; o certo é que aparece no dicionario da R.A.E. (1992) e no de M<sup>a</sup> Moliner (1977), pero tamén é verdade que se trata dunha verba típica do galego (de aí que a propia dona Emilia a escribise en cursivas), e por iso a incluímos neste apartado. Ademais, M<sup>a</sup> Moliner deixa claro o carácter pouco usual do termo en castelán, e Corominas (1976, *sub voce* “agosto”) explica o como propio do galego (xunto co berciano e o mirandés).

De agora en diante, cada vez que o editor explique correctamente unha palabra sen sinalar que é un galeguismo, consideraremos válida a aclaración se o termo aparece en cursivas (e sempre, por suposto, que coincida exactamente coa correspondente palabra galega), dado que iso parece xa unha indicación implícita sobre o carácter non castelán do vocábulo.

<sup>18</sup> O editor considéraa “apócope popular de *Si es que, Será que* u outra forma parecida”, cando máis ben sería unha forma a medio camiño entre o castelán “si es que” e o galego “seica”. O mesmo termo tamén é citado por Carlos Casares (1989: 133) entre os galeguismos castelanizados de *Los Pazos de Ulloa*, aínda que despois non aparece no seu vocabulario final.



verbo temporal e o significado de “período breve de tempo”; **queso** (p. 371-D), do galego *queixo* ‘barbilla’.

### 3. Palabras galegas puras

Os galeguismos puros constitúen o máis importante e amplo apartado deste traballo. Loxicamente, é aquí onde con maior frecuencia atopamos vocábulos escritos en cursiva, dado que polo xeral son formas descoñecidas en castelán; así mesmo, son os termos que mellor axudan a configura-lo peculiar *dialecto* falado polos personaxes, *dialecto* que dona Emilia quería facer verosímil como característico do noroeste peninsular, espacio no que se desenvolve a novela. Polo que se refire ó labor de Javier López (1992) na detección e identificación de galeguismos puros, o certo é que deixa bastante que desexar; o máis habitual é que non faga comentarios ou que, cando os fai, sexan inexactos (cando non totalmente desafortunados). En concreto, os galeguismos puros localizados por nós son os seguintes: **cabrifollos** (p. 58-N-E?-C), que é o plural da denominación galega para o castelán “madreselva”, pese a que o editor a relaciona co “cabrahigo”<sup>19</sup>; **leito** (pp. 70-N, 224-N-E e 224-N), **treme** (p. 71-D-E), variante vulgar do galego *terme*, do verbo *termar*; **catá** (p. 76-D-E?-C), que non é un arcaísmo popular, como anota o editor (relacionándoa co verbo *catar*), senón unha interxección galega de admiración (así o precisa Carlos Casares, 1989: 137); **compostor** (p. 77-N), é dicir, *compoñedor*, persoa que cura as fracturas ou dislocacións; **tabardillas** (p. 78-N-E?), que aínda que o editor atribúe a un préstamo do portugués “tabardilho” (pintado), é en realidade un termo galego para designar unha específica variedade de mazá moi apreciada polo seu sabor; **rufo** (p. 78-N-E)<sup>20</sup>; **verme** (p. 79-D-E); **misto** (pp. 80-D-E? e 82-D), que Ignacio Javier López traduce acertadamente como “fósforo”, pero sen precisar que se trata dun galeguismo; **tolean** (p. 80-D-E?), que o editor (amosando unha vez máis os seus nulos coñecementos do galego) traduce por “tontear”, sentido que explica “tal vez por influjo de formas del

---

<sup>19</sup> A propia dona Emilia cita inmediatamente antes a “madreselva” coma se fose outra especie vexetal. Non obstante, a nosa identificación con esa planta procede tanto do artigo de Carlos Casares (1989: 136) como do diccionario de García Cancela e Monteagudo Romero (1988). En calquera caso, parece evidente que se trata dun galeguismo puro, xa que o termo *cabrifollo* non existe en castelán.

<sup>20</sup> Certamente o termo aparece nos dicionarios da R.A.E. (1992) e de M<sup>a</sup> Moliner (1977), pero como propio da zona de León; é evidente que a escritora non o usa aquí por esa peculiaridade dialectal, senón por ser fundamentalmente moi característico da nosa lingua.

gallego-portugués donde <toleima> significa tontuna, sosería” (e todo isto por ignora-lo sentido do vocábulo galego); **valerá** (p. 80-D), **mainzo** (p. 83-D-E), que quizais por unha errata non presenta o til no *i*; **meda(s)** (pp. 86-D-E; 101-N, 174-N, 178-N, 183-N, 184-N, 184-D e 212-D)<sup>21</sup>; **chuchiña** (p. 89-D); **babeco** (p. 89-D-E?), correctamente traducida ó castelán por Ignacio Javier López como “tontorrón” (pero sen engadir que se trata dun galeguismo); **brétema** (pp. 101-N-E?, 295-N-E?), que o editor, moi impreciso, explica como “frescor húmedo resultante de la evaporación del rocío” (p. 101), e tamén como “aire frío de la mañana” (p. 295), engadindo (a partir do segundo contexto en que aparece o termo) unha inexistente analoxía co castelán “brete” (apuro, sufrimento); **¡Ey...!** (pp. 110-D-C e 175-D), exclamación que Casares (1989: 137) considera tradución galega do castelán “¡Eh!” e que tamén recollen Rosalío Álvarez et al. (1992: 473), se ben baixo a forma normativa *Ei*; **churrusqueiros** (p. 113-N-E?), que o editor traduce por “ardientes” (partindo do termo castelán “churrusco”), significando máis ben *graciosos, agradables, simpáticos*; **alpendre**<sup>22</sup> (p. 164-N), **talas** (p. 165-N), co sentido de “taboíñas para axustar unha cousa que se dobrou” (Feixó Cid et al., 1986); **chapuzando** (p. 170-D), co sentido de *salpicando*; **saudades** (pp. 170-D e 171-D-E) e **saudosos** (p. 306-N)<sup>23</sup>; **morriña** (p. 171-D), **tostado** (pp. 175-D-E-C e 368-D), variedade do viño do Ribeiro (Casares, 1989: 139); **pas-pa-llás** (p. 179-N-E?), que o editor define como unha onomatopea para imitar o canto das “codornices”, omitindo que precisamente aquela é a forma galega para referirse a este paxaro; **fol** (p. 187-N-E-C) é a “pandorga o vejiga de la gaita”, como indica o editor; **soleado** (p. 203-D-E), que Ignacio Javier López traduce acertadamente ó castelán como “insolación”; **cativa** (pp. 208-D-E? e 252-D), palabra cun significado ó que o editor só chega pasando polo seu valor en castelán (onde ten o sentido de: “malo, infeliz, desgraciado”); **miñato** (p. 214-D-E), ave de rapina que en castelán se denomina “milano”; **esmagar** (p. 215-D-E); **cortiña** (p. 218-N-E); **nordés** (p. 220-D-E?), vento do nordeste (e non

<sup>21</sup> Aínda que aparece nos dicionarios da R.A.E. (1992) e de M<sup>a</sup> Moliner (1977), coméntase que só se localiza en determinadas zonas (Asturias, Galicia, León e Zamora). Ademais, M<sup>a</sup> Moliner deixa claro que é palabra pouco usada en castelán.

<sup>22</sup> Aínda que esta forma consta no dicionario da R.A.E. (1992) como equivalente a “alpendre”, o certo é que tanto Corominas (1976) como M<sup>a</sup> Moliner (1977) destacan que *alpendre* é forma propia de Galicia.

<sup>23</sup> Tanto estes dous termos coma o seguinte foron asimilados polo castelán a partir do galego e o portugués. Pero é evidente (polo feito de apareceren en cursivas e polo contexto en que a palabra *saudades* aparece nas pp. 170 e 171 -véxase o vocabulario-) que a autora (e seguramente os casteláns-falantes da época) os consideraba termos inequivocamente galegos.

do norte como di o editor); **bola** (pp. 222-N-E? e 225-D), bolo de pan típico de Galicia e non “bollo hecho de harina en flor y leche”, como afirma Javier López (seguindo o sentido que este termo adquire en León, segundo o diccionario da R.A.E.); **meiga** (p. 225-N-E-C); **amañando** (p. 226-D), que significa: poñer en bo estado unha cousa deteriorada ou estragada (e non co seu valor castelán de: “preparar o disponer algo con engalo o artificio”); **Antroido** (p. 226-D); **pucho** (p. 226-N-E-C); **parcería** (p. 232-N-E); **fiadas** (p. 233-N-E?), reunións de mulleres para *fiar* en que se contaban historias populares (e non “algo dicho en confianza”, como anota o editor); **corredoira(s)** (pp. 233-N-E?-C, 262-N, 263-N, 264-N, 266-N e 313-N), camiños de carro abundantes en Galicia (e non “vereda o senda que sigue el cauce del río”, como afirma Javier López); **abade** (p. 235-D-C); **orvallo** (pp. 240-N-E e 295-N), termo moi minoritario en castelán (as máis das veces substituído por “llovizna” ou “rocío”); **amores** (p. 241-N), do galego *amoras*; **cunca** (p. 242-D-E); **tallo** (pp. 244-N-E?-C e 318-N), que o editor define erroneamente como “tronco donde se parte la leña” (segue a definición do castelán “tajo”), sentido moi restrinxido que, aínda sendo aceptable en galego, non é o que posúe cando menos no primeiro contexto en que localizámo-lo termo; **cucho** (p. 244-N-E); **ferrados** (p. 245-D-E?-C), que designa unha medida de capacidade (véxase vocabulario) usada en Galicia, e que o editor confunde coa “herrada” de Castela; **frieira** (p. 250-N-E); **Poldras** (pp. 250-D-E, 251-N, 253-N, 255-D, 265-N, 268-N e 327-D), usado como topónimo e como substantivo común, e escrito ás veces con cursivas e ás veces con letra normal; **¡Malacaste!** (p. 257-D-E?), interxección coa que o falante renega da súa caste (e non tan só “expresión eufemística para maldecir”, como di o editor); **ruliña** (p. 261-D-C); **escotar** (p. 269-D-E?-C), que o editor comenta incorrectamente como “hacer algo por su cuenta”, cando significa “descabezar un sueño” (Casares, 1989: 137); **mallo**<sup>24</sup> (pp. 287-N-E, 288-N, 289-N, 290-N, 305-N) e **malladores** (p. 289-N), **derreado** (p. 292-D-E), polo castelán “derregado, exhausto” (editor); **voltaron** (p. 293-D); **villa** (p. 294-N), do galego *billa*; **lambonas** (p. 315-N-E), **Compañía** (p. 316-N-E), abreviatura da *Santa Compañía*; **gomita[lo]** (p. 318-D), variante popular galega do verbo *vomitarse*; **saberé** (p. 319-D); **futro** (p. 327-D-E?), que o editor considera eufemismo, sen detectar que se trata dun claro galeguismo; **malpocado** (pp. 333-D-E e 352-D); **maíno** (p. 341-D-E?), do galego *maíno*, que significa “suave, tranquilo”, e non “mohíno, disgustado, áspero”, como traduce o editor; **berra** (p.

<sup>24</sup> Aínda que este termo aparece no diccionario da R.A.E. (1992), o certo é que en castelán úsase pouco; de feito, M<sup>a</sup> Moliner (1977) non o inclúe no seu diccionario.

341-D-E?), que efectivamente equivale ó castelán “berrea, grita”, como apunta Ignacio Javier López (aínda que non engade que sexa un galeguismo); **arrenegado(a)** (pp. 341-D e 356-D); **entrapalla** (p. 341-D-E?), que tampouco é identificado polo editor como galeguismo (por máis que acerte coa correcta tradución ó castelán: “confundir, enmarañar”); **mómara** (p. 343-D-E?), que Javier López identifica co vocábulo “momia”, sen decatarse do carácter galego do termo (que realmente significa *xigantona*, e no contexto en que o localizamos pode equivaler a *torpe*); **caruncho** (p. 352-D-E), tipo de infección que afecta ó gando e que pode transmitirse ó home; **dentada** (p. 352-D); **castizar** (p. 353-D-E?), que en galego significa “cubri-lo porco á porca” (fronte ó xenérico “reproducirse” de que fala o editor, que ademais non identifica o termo como galeguismo); **estive** (p. 354-D), do galego *estiven*; **diaño** (p. 355-D-C); **inda** (p. 355-D-E?), que Ignacio Javier López non anota como galeguismo (non obstante, tradúceo ben ó castelán como “todavía, aún”), **pinga** (p. 356-D); **quina** (p. 360-D); e, por último, **falcatrúa** (p. 370-D-E).

#### 4. *Xiros e expresións galegas (puras e castelanizadas)*

Trátase de expresións as máis das veces non comentadas polo editor e que frecuentemente nin sequera se destacan coas cursivas; pero teñen un papel fundamental na configuración desa linguaxe peculiar empregada polos personaxes da obra.

Expresións de orixe galega son: **el Arco de la Vieja** (p. 63-D), tradución do galego o *Arco da Vella*; **un perro... de pajar** (p. 70-N), é dicir, o que en galego denominamos *can de palleiro*; **maina mainita** (p. 79-D-E), que como anota o editor pódese traducir ó castelán como “poquito a poco”; **poco y poco, poco y poco** (p. 80-D), tradución da expresión galega *pouco e pouco*, equivalente a “pouco a pouco”; **malva de olor** (p. 83-D), denominación galega para a castelá “hiedra terrestre” (García Cancela e Monteagudo Romero, 1988); **¡Qué más tiene...!** (p. 83-D), tradución literal do galego *¡Qué máis ten!*; **a modo** (p. 86-D); **¡Va buena [que dormirán]!** (p. 86-D), tradución da expresión galega *¡Vai boa!* ou *¡Vaiche boa!*, referida a que algo ocorreu xa hai tempo; **de vez** (p. 100-D), locución adverbial que significa “totalmente”; **mi dicho, mi hecho** (p. 123-N-E?), tradución literal do galego *meu dito, meu feito* (por máis que o editor se limite a dar a equivalencia castelá: “dicho y hecho”); **nenas bunitas** (p. 186-N), expresión que o propio narrador describe como característica das “coplas populares gallegas”; **mariquiña, voa, voa, que ch’ei de dar**

*pan e ceboa* (p. 213-D-E), expresión galega que se lle dirixe á xoaniña para que voe; **de contado** (p. 328-D) e **de contadito** (p. 235-D) -por *de contadiño-*, locucións adverbiais (co sentido de “en pouco tempo, en seguida”) moi pouco usadas en castelán e frecuentes na nosa lingua; **dice que** (pp. 246-D, 353-D e 354-D), que procede do galego *disque* (segundo parece ser, segundo se di); *vacas louras* (p. 248-N-E), do galego *vacalouras*; **ramo cativo** (pp. 316-N-E? e 354-D), locución galega para referirse ó *mal de ollo* (o editor trata de deducir o sentido da expresión partindo do significado dos termos que a compoñen e do contexto, sen decatarse de que se trata dunha expresión tipicamente galega); y **más** (pp. 354-D e 355-D), do galego *e máis* (indica suma de elementos).

Un refrán que cremos de orixe galega<sup>25</sup> sería o seguinte: *el clérigo y el zorro, si pierden la mañana lo pierden todo* (p. 229-N), tradución de: *o crego e máis o raposo, se perden a mañá, perden o día todo* (Rodríguez González, 1958). Tamén temos unha estrofa que pertence a un poema anónimo popular do século dezanove (Martín Gaité e Ruiz Tarazona, 1972: 186-197) e que a autora debeu ler nalgún cancionero (aínda que tamén é posible que o escoitase entre xente do pobo): *A lua vay encuberta... / a min pouco se me dá: / a lua que a min m'alumbra / dentro do meu peito está* (p. 319-D-E).

Atopamos tamén formas verbais tipicamente galegas: **regresara** (p. 60-N) e **vieras** (p. 176-D), co valor temporal de pretéritos pluscuamperfectos do indicativo; **habemos de morir** (p. 76-D-E?), coa forma galega *habemos* no lugar do castelán “hemos” (non se trata dun “uso popular e incorrecto”, como anota o editor).

Dona Emilia decátase da importancia das perífrases verbais no galego, e de aí a enorme frecuencia con que nos atopamos coa perífrase **haber de + infinitivo** (pp. 100-D, 112-D, 119-D, 157-D, 161-D, 211-D, 225-D, 226-D, 234-D, 247-D, 261-D, 275-D, 278-D, 319-D, 328-D, 353-D, 355-D, ...), tanto co valor de obrigatoriedade como co de futuridade (esta perífrase existe en castelán, pero é moito menos usada). Outra perífrase tipicamente galega é **ter** (en castelán **tener**) + **participio** (pp. 242-D: “Ya tenemos ido más lejos”; 245-D: “Más que le bebimos ahora de leche tiene usted bebido de vino”; 252-D: “y hasta te tengo peinado mil veces”; 295-D: “¡Cuántas noches de invierno tengo salido a las liebres [...]”; 332-D: “Me lo tienen dicho, me lo tienen dicho las mujeres en la feria”), cun significado aspectual reiterativo e nun caso (p. 319-D: “Quizásmente que aún no tendrá vol-

<sup>25</sup> O refrán non o atopamos en castelán, no *Diccionario de refranes* de Barella e G. Campos (1993); ademais, o refrán aparece tomado polo narrador da boca dun personaxe popular, Goros, que o dicía “en dialecto”.

tado”) cun significado puramente perfectivo (equivalería así ó futuro perfecto do castelán); esta perífrase cítaa Carlos Casares (1989: 135) como presente tamén en *Los Pazos de Ulloa*. E o mesmo pasa coa perífrase **levar** (en castelán **llevar**) + **participio** (pp. 160-D e 294-295-D), que expresa igualmente plena perfectividade e que se ben existe tamén en castelán (Casares, 1989: 135), é máis característica do galego.

Locución tipicamente galega é *ir en*, presente xa en *Los Pazos de Ulloa* (Casares, 1989: 135) e que atopamos nas frases seguintes: **Pero a estas horas, va en el molino** (p. 154-D); **va en misa** (p. 354-D); e **va en la misa** (p. 356-D). Poden ter un sentido de dirección pero xeralmente teñen uso locativo (*está en...*).

Igualmente, advírtense intentos de representa-la colocación dos pronomes típica do galego (Casares, 1989: 135): **en no las teniendo** (p. 76-D-E), onde o pronome vai anteposto en lugar de posposto (que sería o esperable en castelán) e onde atopamos tamén unha construción galega (*en + xerundio*) para expresar acción perfectiva; **nos hace el favor de se quedar** (p. 120-D-E) e **vengo a me sentar** (p. 351-D), onde a anteposición do pronome é posible en galego pero non en castelán. Á inversa sucede en casos como os seguintes: **hoy picóte una avispa** (p. 259-D) e **vilo desde el patio** (p. 343-D), coa posposición típica do galego mentres que o esperable en castelán sería a anteposición.

Seguindo cos pronomes, aparece tamén o que en galego se denomina *pronome de solidariedade*, que non é de presenza obrigada e que ten por función implicar ó oínte no narrado: **esto... le tiene su aquel** (p. 79-D), onde *le* traduciríase ó galego como *lle*, forma cortés para dirixirse ó interlocutor; o mesmo podemos dicir de casos como: **le está en la era** (p. 286-D).

Atopamos ademais un caso en que hai variación de xénero con respecto ó castelán: **la calor** (p. 201-D).

Por último, sinalarémo-la presenza do diminutivo *-iño*, o máis típico da lingua galega, posuidor dun claro valor afectivo: **tontiña** (p. 57-D-E?) -aquí o editor límitase a indica-la frecuencia deste sufixo na novela e o seu significado, sen advertir do seu carácter galego-, **brutiño** (p. 85-D), **gustiño** (p. 120-D), **palomiña** (p. 223-D), **difuntiño** (p. 224-N), **vaquiña** (p. 244-N), **vidiña** (pp. 256-D e 260-D), **queridiño** (p. 260-D) e **quiniña** (p. 360-D).

## Referencias

Álvarez, R. et al. (1992), *Gramática galega* (3ª ed.), Vigo: Galaxia.

- Barella, A., e G. Campos, J. (1993), *Diccionario de refranes*, Madrid: Espasa-Calpe.
- Casares, C. (1989), “Galleguismos en *Los Pazos de Ulloa*”, en M. Mayorral (Ed.), *Estudios sobre “Los Pazos de Ulloa”*, Madrid: Cátedra-Ministerio de Cultura, pp. 129-139.
- Chacón Alvar, R., e Rodríguez Alonso, M. (1993), *Diccionario crítico de dúbidas e erros da lingua galega* (2ª ed.), A Coruña: Edicións do Castro.
- Clèmessy, N. (1981), *Emilia Pardo Bazán como novelista*, tomo I, Madrid: Fundación Universitaria Española.
- Corominas, J. (1976), *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (3ª reimpresión), 4 tomos, Madrid: Gredos.
- Feixó Cid, X. G. et al. (1986), *Diccionario da lingua galega*, Vigo: Ir Indo.
- Ferro Ruibal, X. (1987), *Refraneiro galego básico*, (Biblioteca Básica da Cultura Galega), Vigo: Galaxia.
- García Cancela, X., e Monteagudo Romero, H. (Dirs.) (1988), *Diccionario normativo galego-castelán*, Vigo: Galaxia.
- García González, C. (Dir.) (1974), *Gallego 3*, Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega, Universidade de Santiago de Compostela.
- García González, C. e González González, M. (Dirs.) (1991), *Diccionario manual da lingua galega (coas súas correspondencias en castelán)*, A Coruña: La Voz de Galicia.
- López, I. J. (Ed.) (1992): Emilia Pardo Bazán, *La madre Naturaleza*, Madrid: Taurus Ediciones.
- Martín Gaité, C. e Ruiz Tarazona, A. (Eds.) (1972), *Ocho siglos de poesía gallega. Antología bilingüe*, Madrid: Alianza Editorial.
- Moliner, Mª. (1977), *Diccionario de uso del español*, 2 tomos, Madrid: Gredos.
- Pardo Bazán, E. (1993), *La Tribuna*, Madrid: Cátedra.
- Real Academia Española (1992), *Diccionario de la lengua española* (21ª ed.), 2 tomos, Madrid: Espasa Calpe.
- Real Academia Galega - Instituto da Lingua Galega (1990), *Diccionario da lingua galega*, Madrid.
- Real academia Galega - Instituto da Lingua Galega (10ª ed.) (1992), *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, Vigo.
- Rodríguez González, E. (1958-1961), *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, 3 vols., Vigo: Galaxia.

## VOCABULARIO GALEGO DE *LA MADRE NATURALEZA*<sup>26</sup>

Abreviaturas empregadas neste vocabulario:

N: a palabra aparece en boca do narrador<sup>27</sup>.

D: a palabra aparece directamente en boca dun personaxe.

E: a palabra en cuestión é comentada correctamente por Ignacio Javier López (1992), responsable da edición que seguimos para realizar o presente traballo.

E?: o editor anota a palabra de que se trata, pero faino erroneamente (xa sexa a incorrección total ou só parcial).

C: o termo aparecía tamén no “Vocabulario gallego de *Los Pazos de Ulloa*” elaborado por Carlos Casares (1989: 136-137)<sup>28</sup>.

### *Vocabulario*

**Abade:** Párroco dunha igrexa: “De contadito llega el señor *abade*...” (p. 235-D-C).

**Alpendre:** Construcción rústica con paredes e tellado ou só con tellado, onde se garda o carro e os apeiros, leña, trastos e calquera tipo de ferramenta: “... detuviéronse cortos momentos Juncal y don Gabriel en el *alpendre* o cobertizo del patio del mesón...” (p. 164-N).

**Amañándolles:** Arreglándolles: “... que si les hiciesen caso, estaría siempre el carpintero amañándoles algo” (p. 226-D).

**Amores:** Plural vulgar e dialectal de *amora*: froito da silveira ou da moreira, redondo e formado por pequenos grans que cando están maduros son de cor morada ou negra: “ya rebuscando unas fresas chiquitas, purpúreas, fragantes, que se dan entre las viñas y son conocidas en el país por *amores*” (p. 241-N).

**Antroido:** Variante popular de *entroido* (Chacón Alvar e Rodríguez Alonso, 1993): persoa que viste de maneira estrafalaria: “... y así estaba ahora, que parecía un *Antruejo* (Antroido)” (p. 226-N).

---

<sup>26</sup> As nosas definicións proceden, salvo indicación expresa, dos dicionarios da Real Academia Galega (1990), de García González (1991) e de García Cancela e Montegudo Romero (1988).

<sup>27</sup> Normalmente neste caso o narrador cita palabras dos personaxes, o que indica mediante as cursivas (aínda que só sexa na primeira aparición do termo), ou ben mediante o contexto (recorrendo ás veces ó estilo indirecto libre). Non obstante, tamén hai casos en que o narrador filtra galeguismos no seu rexistro culto (deixando entrever a orixe galega da autora).

<sup>28</sup> Esta sigla só a engadimos á primeira referencia atopada do termo sinalado; trátase de anotar que ese termo xa aparecía en *Los Pazos de Ulloa*, independentemente do contexto concreto.



- Aquel:** Palabra cun significado non definido que se emprega cando non se quere ou non se pode utilizar o substantivo que designa a calidade ou obxecto en cuestión: “Mire, señorito, que esto de estar enfermo (aquí un traspíes) le tiene su aquel...” (p. 79-D); “Esto del nacer, y del morir, y del enfermarse, y del comer, y del beber, ¡atención! (hizo una ese más arqueada que ninguna), es un... un... un aquel que puede más que los animales...” (p. 81-D); “El que vino con usted, Trampeta, con el aquel de protegido de Sagasta, ...” (p. 160-D); “... y luego mucho de sí señor, de gran virtud y gran aquél, y luego...” (p. 297-D).
- Arrenegado(a):** Renegado(a), detestado(a): “Que se va y que se va y que se va de esta casa arrenegada” (p. 341-D); D: “¡Quieto, can! ¡Quieto, arrenegado!” (p. 356-D).
- Asosíégate:** Do galego *asoségate*: soségate: “Asosíégate, hombre, que tú no has de arreglar el mundo...” (p. 353-D).
- Babeco:** Persoa que mostra nos seus ditos o polos seus feitos falta de intelixencia e discreción: “¿Qué haces, babeco?” (p. 89-D-E?).
- Berra:** Falar moi alto: “Ése berra bien..., ¡ay lo que está diciendo!” (p. 341-D-E?).
- Bocadito:** Do galego *bocadiño*, diminutivo de *bocado*: instante, momento, rato, pequeno espacio de tempo: “... ya hace un bocadito que salió” (p. 356-D-C).
- Bola:** Peza de pan de trigo redonda, que pode ser grande e con moito miolo, ou plana e máis ben pequena: “... hacía más de dos horas que pedían *bola* aun antes de estar amasada la harina y caliente el horno” (pp. 222-N-E?); “... me ha de venir a probar mi *bola*” (p. 225-D).
- Brétema:** Masa composta de pingas de auga moi pequenas que forma como unha gran nube moi cerca da terra: “... y la tierra despertaba impregnada de rocío nocturno, y el sol se bebía la ligera *brétema*” (p. 202-N-E?); “... y todo el frío, y todas las brétemas, y los orvallos, y el pedrisco, y los demonios que me lleven” (p. 295-D-E?).
- Brona:** Do galego *broa*, *boroa*: pan de millo: “... y enseñó orgullosamente un magnífico pan, una soberbia torta de *brona* color de castaña madura, bien redonda, bien cocida, bien combada hacia el medio, ...” (p. 224-N-E?); “Pero, señora Andrea, ¿qué le echa a la brona?” (p. 225-D); “Y si me llevo este pedazo de brona -y enseñaba un zoquete...” (p. 245-D); “... y del bolsillo del chaquetón hizo surgir el pedazo de *brona* tomado contra la voluntad de su dueña...” (p. 225-N); “-clamó ella con la boca atarugada de brona” (p. 258-N); “Aquí la montañesa dio indicios de quedarse pensativa, con la brona afianzada en los dedos” (p. 258-N); “... y un perfume general de campo, de mentas, de mies segada, de brona caliente, ...” (p. 278-N).
- Cabrifollos:** Plural de *cabrifollo*: *Lonicera implexa*: planta sarmentosa da familia das caprifoliáceas, silvestre e cultivada nos xardíns, de flores amarelas e rosáceas colocadas en grupos ó longo das pólas, de intenso e agradable aroma: “al exterior se enmarañaba una abundante cabellera de zarzales, madresevas, cabrifollos y clemátidas” (p. 58-N-E?-C).

- Cadriles:** Do galego *cadris*, plural de *cadril*: cada un dos ósos da cadeira: “Parece ser que le ha salido, dispensando vustedes, una tumificación en los cadriles...” (p. 68-D-E?).
- Can(es):** Animal mamífero doméstico do que existen múltiples razas de características diversas e que, pola súa intelixencia e lealdade, é utilizado polo home na caza, para gardar rabaños, casas ou outras propiedades, así como para moitas outras funcións: “Moriase el vejete por dar explicaciones difusas acerca de los padecimientos de sus clientes, fuesen novillos, cerdos, canes...” (p. 69-N); “Parece que te van persiguiendo los canes” (p. 86-D); “... y amansó al fiel vigilante con un <¡Quieto, can!>” (p. 221-D); “Si no bebo pronto, rabio como un can” (p. 242-D); “Que pasa un can con la lengua de fuera, un suponer, ...” (p. 352-D).
- Carcunda:** D-E(?). Carlista, reaccionario: “¿Qué será? ¿Liberal o carcunda? Vamos, carcunda es imposible. Tan simpático, ¡qué había de ser carcunda!” (pp. 172 e 173-D-E?).
- Caruncho:** Do galego *carbuncho*: enfermidade contaxiosa que ataca a animais e que se manifesta en forma de tumor, e é transmisible ó home: “... que sale una mosca verde del estiércol y te pica..., el *caruncho* sea contigo, y acabóse” (p. 352-D-E).
- Carrerito:** Do galego *carreiriño*, diminutivo de *carreiro*: camiño estreito que se fai ó andar por el, que só serve para pasar a pé: “... hasta que salieron completamente del bosque y en vez de árboles distinguieron frente a sí el *carrerito* que llevaba en derechura a la era de los Pazos” (p. 88-N-E(?))-C <baixo a forma “carrero”>).
- Castizar:** Cubrir o porco á porca: “¿Como los marranos? Comer, dormir, castizar, ¿y luego a podrirse en tierra?” (p. 353-D-E?).
- Catá:** Interxección de aprobación irónica (Casares, 1989: 137): “¿A que a mí no se me mueren las vacas? En no las teniendo... catá” (p. 76-D-E?-C).
- Cata:** Advirte, decátate, nota: “Cátate que se le pone en la cabeza al marqués...” (p. 170-D); “... pues cata que sale una mosca verde del estiércol y te pica...” (p. 352-D).
- Cativa:** Rapaza de pouca idade: “¡Era yo tan *cativa* cuando se murió la pobre!” (p. 208-D-E?); “Como cuando eras una *cativa*, ¿te acuerdas?” (p. 252-D).
- Clas:** Clase: “se crían repollos, y patatas, y ortigas, y toda *clas* de hortalizas...” (p. 83-D-C).
- Compañía:** O que acompaña: “Buenas tardes, señorito don Perucho y la compañía” (p. 68-D-C); “Al ver entrar al algebrista y *la compañía*, [...]” (p. 71-N).
- Compañía:** Abreviatura da *Santa Compañía*: procesión de ánimas na noite: “se refería el paso de *la Compañía* con su procesión de luces” (p. 316-N-E).
- Compostor:** Compoñedor, persoa que se dedica a pór no seu sitio ósos escordados: “En el país se contaban muchos que ejercían la profesión de *algebristas*, componiendo con singular destreza canillas rotas y húmeros desvencijados, reduciendo luxaciones y extirpando sarcomas,

merced a no sé qué ciencia infusa o tradición comunicada hereditariamente, o recogida de labios de algún *compostor* viejo...” (p. 77-N).

**Corredoira(s):** Camiño de carro estreito e profundo que discorre entre valos e outras elevacións de terreo: “... a lo largo de las *corredoiras*, cuando regresan juntos cuatro compadres semichispas, ...” (p. 233-N-E?-C); “Y aquel camino en que penetró la pareja montañesa añadía a estos méritos, comunes a todas las *corredoiras*, un misterio especial” (p. 262-N); “Quien estuviese hecho a conocer estos caminos hondos, y el país gallego en general, no se admiraría de las particularidades que presentaba aquella *corredoira*” (p. 263-N); “Aquella *corredoira* de los Castros, en las actuales circunstancias, era...” (p. 264-N); “... la trinchera, menos honda allí, dejaba de ser *corredoira* y estaba literalmente obstruida...” (p. 266-N); “El sollozo del agua le guió a una *corredoira*, no tan honda ni tan cubierta de vegetación...” (p. 313-N).

**Cortiña:** Terreo próximo á casa de labranza, xeralmente valado e de pequenas dimensións e dedicado fundamentalmente ó cultivo de cereais, legumes ou patacas: “Manuela fijó los ojos en la *cortiña* segada” (p. 218-N-E).

**Cucho:** Cría da vaca: “[...] rogando al señorito que [...] no le secase la *vaquiña*, que de esta hecha se le moría, y el *cucho* también” (p. 244-N-E).

**Cumple:** Do galego *cómpre*: é preciso, é necesario: “Ya pasará por aquí mañana o pasado lo más tarde, que me cumple verle la yegua al señor Ángel” (p. 75-D-C); “... cumple avisar al señor abad” (p. 360-D).

**Cunca:** Recipiente de madeira, barro ou louza, coa boca máis ancha que a base e que serve para beber ou para tomar alimentos líquidos, como o caldo, etc.: “Bueno, pues a ver si la señora María nos da una *cunca* de leche” (p. 242-D-E).

**Chapuzando:** Xerundio de chapuzar: facer saltar un líquido ó introducirse ou introducir algo nel, ou ó mover o recipiente no que está ou introducir algo: “... por las viñas picando uvas, o chapuzando por los pantanos!” (p. 170-D).

**Chuchiña:** Diminutivo afectivo, quizais do galego *chucho* (xoguete / beixo) ou de *chuchón*, na -oa (beixucón): “¿No te da gusto tomar el fresco, *chuchiña*?” (p. 89-D).

**Churrusqueiros:** Agradables, simpáticos: “... la de más almidonadas enaguas, limpias medias, rollizos mofletes y alegres y *churrusqueiros* ojos que tenía el país” (p. 113-N-E?).

**Dentada:** Acción de apertar algo entre os dentes: “Que pasa un can con la lengua fuera, un suponer, y te da una dentada...” (p. 352-D).

**Derreado:** Participio do verbo *derrear*: cansarse en extremo: “¡A mí me viste acabado, *derreado*!” (p. 292-D-E).

**Diaño:** Demo: “O el diaño, que inda es más listo” (p. 355-D-C).

**Disimule:** Permita, tolere, disculpe: “¿Tiene otro misto? Disimule” (p. 82-D-E?-C); **disimulando:** “..., y el espliego, y los repollos, y las vacas, y los gatos, es todito lo mismo, disimulando vusté, y no hay que andar...” (p. 83-D).

- Doliente:** Do galego *doente*: enfermo(a), que padece algunha doenza ou enfermidade: “... convino el algebrista en que bastaría con él y con la moza para sujetar a la doliente, y ordenó...” (p. 72-N).
- En jamás:** Do adverbio galego *endexamais*: xamais: “La cosa... g... gran... no nació en jamás... ni se ha de morir...” (p. 83-D); “Dios me libre de catarla en jamás” (p. 246-D); “Ahora prometería, pongo por caso, no arrimarme a ella en jamás, ...” (p. 328-D).
- Entrapalla:** Confunde: “... todo lo entrapalla con toser...” (p. 341-D-E?).
- Escotar:** Dar unha durmidaña: “¿Quieres escotar un cachito de siesta?” (p. 269-D-E?-C).
- Escupida:** Do galego *é cuspada*: dise dunha persoa que é moi parecida a outra: “pero el aire es una cosa, como dicen aquí, escupida” (p. 111-D-E?).
- Esmagar(te):** Apertar con moita forza unha cousa ata desfacela ou deformala achanzádoa e diminuíndo o seu espesor e grosor: “¡Si yo tuviese una piedra conque *esmagarte* los sesos!” (p. 215-D-E).
- Estive:** Do galego *estiven*: 3ª persoa do plural do pretérito perfecto do verbo estar: “Allá estive de noche” (p. 354-D).
- Ey:** Do galego *Ei* (Casares, 1989: 137): interxección empregada para chamar ás persoas e para estimular a persoas ou animais: “¡Ey, que me hundo, que me hundo!” (p. 110-D-C); “¡Ey, Ángel! -gritó al individuo que ya se alejaba” (p. 175-D); “¡Ey, tú, Sarnoso!” (p. 175-D).
- Falcatrúa:** Trampa con que se engana a alguén para obter certas vantaxes ou beneficios: “... de aquí va a salir una *falcatrúa*” (p. 370-D-E).
- Ferrados:** Medida de capacidade para grans, legumes, sementes, etc., de valor moi variable segundo os lugares ou segundo o que se mida, e que corresponde habitualmente a dous tegos: “... bastantes ferrados de maíz se ha comido usted allá...” (p. 245-D-E?-C).
- Fiadas:** Veladas nas que, entre cantos, contos e outras diversións, as mulleres adicábanse a fiar: “... chascarrillos que levantan ampolla, y dicharachos que arden en un candil, corren y se repiten en molinos, *fiadas* y deshojas, al amor de la lumbre, ...” (p. 233-N-E?).
- Fol:** Bolsa de coiro da gaita galega: “... ni a oprimir bajo el sobaco el *fol* de la gaita...” (p. 187-N-E-C).
- Frieira:** Sitio onde se sente moito frío (Rodríguez González, 1960): “la *frieira*; la gran cueva a la sombra del enorme peñasco, en que la sabrosa trucha [...]” (p. 250-N-E).
- Futro:** Do verbo *futarse*: ensuciarse, ciscarse nun; emprégase tamén referíndose a cousas materiais (Rodríguez González, 1960): “[...] sepan que yo no quiero sus riquezas, y que me futro y me refutro en ellas” (p. 327-D-E?).
- Gomita[lo]:** Vomita[o]: “Pues gomítalo” (p. 318-D).
- Hom:** Apócope de *home*: “Míreme aquí, hom, si tengo cortada la vena...” (p. 109-D-E?-C).
- Inda:** Aínda, incluso: “O el díaño, que inda es más listo” (p. 355-D-E?).
- Lambonas:** Plural feminino de *lambón*: Dise da persoa que come moito ou daquela á que lle gustan moito as lambonadas: “... como las nietas de la

Sabia y otras *lambonas* que sólo andaban tras la intriga y a la socialiña del pedazo de pan...” (p. 315-N-E).

**Leito:** Cama: “la cuna de miembros de una criatura y el *leito* o camarote de tablas en que dormía el matrimonio...” (p. 70-N); “... había el *leito* o cajón matrimonial” (p. 224-N-E); “... no podía dormir sino allí, porque tenía miedo en el antiguo *leito*” (p. 224-N).

**Llorimiquear:** Do galego *choromicar*: chorar sen gana, débil e monotona-mente: “¿Quién te manda llorimiquear ni apurarte?” (p. 258-D).

**Madureiro:** Do galego *madureiro*: lugar onde se pon a froita a madurar: “su tez de albérchigo era piel de manzana que en el madureiro se va secando” (p. 186-N-E?).

**Magostos:** Comida que consiste fundamentalmente en castañas asadas, polo xeral acompañadas de viño: “¡Pocas veces me los tengo encontrados por los sotos, haciendo *magostos*, ...” (p. 170-D-E?).

**Maino:** Do galego *maino*: suave, brando: “¡Un genio tan *maino* como gasta siempre, y ahora qué *fantesía!*” (p. 341-D-E?).

**Mainzo:** Do galego *mainzo*: millo, planta que produce unhas mazarocas de grans grosos amarelos de alto valor nutritivo: “Quiérese decir que las estrellas del cielo, y las tierras, y el *mainzo*, y el cuerpo de vusté, y el mío, ...” (p. 83-D-E).

**Maja:** Do galego *malla* (véxase): “¡Qué día de maja nos manda hoy Dios!” (p. 286-D); “Todos los años, al abrirse la maja, ...” (p. 288-N); “¿Has visto la maja?” (p. 292-D); “<¡Buen día de maja!>” (p. 300-D); “[...] y con doble motivo si eran días de maja y siega” (p. 318-N).

**Majador(es):** Persoa que utiliza o mallo na operación campesiña da malla: “¡Los majadores tenemos que mojar la palabra!” (p. 289-D); “[...] que segadoras y majadores entonaban desde los campos y las eras” (p. 306-N); “oyendo en la era el canticio y el bailoteo de segadoras y majadores” (p. 318-N); “[...], y hoy, si se descuida, delante de todos los majadores le llama usted...” (p. 332-D).

**Majar:** Do galego *mallar*: golpear os cereais para separar o gran da palla: “... que se nos acabó el centeno y está el nuevo por majar aún...” (p. 225-D); “Le está en la era..., ¡con los que majan!” (p. 286-D); “... con objeto de que el mismo grano no rebasase del circuito donde se majaba” (p. 287-N); “De mi parte, ¡que venga a majar la camada!” (p. 292-D-E?); “Llamarle a que majase la camada...” (p. 292-N); “Ya verás a Perucho majar la camada, que será la gloria del mundo” (p. 292-D).

**Malacaste:** Interxección pola que o falante renega da súa caste (conxunto de persoas das que alguén descende): “O con otro del pueblo, otro señor elegante y de fachenda, así por el estilo. ¡Malacaste!” (p. 257-D-E?).

**Malladores:** Persoas que utilizan o mallo na operación campesiña da malla: “... corría entre los *malladores* halagüeño murmullo, ...” (p. 289-N).

**Mallo(s):** Instrumento agrícola que se usa para mallar e que consta de dúas pezas de pao, unha máis longa cá outra, unidas por unha correa, de modo que se agarra pola parte máis longa e se golpea coa outra: “[...] el hombre, de pie, apoyado en el *mallo*, ebrio de sol, [...]” (p.

287-N-E); “[...] cuando el descendiente, digo, de tan claro linaje empuñaba el *mallo* y a la voz de una [...]” (p. 288-N); “[...] se quedaba apoyado en su *mallo* y gritaba con firme voz [...]” (p. 289-N); “Don Pedro sonreía, guiñaba el ojo, dejaba escurrir suavemente el *mallo* sobre la paja, [...]” (p. 289-N); “[...] y aquel mar de oro donde los *mallos*, al precipitarse, producían un ruido apagado, [...]” (p. 290-N); “[...] y los diecinueve mallos de la cuadrilla permanecieron suspensos en el aire [...]” (p. 290-N); “[...] y costeó eras donde resonaba el cadencioso golpe del *mallo*” (p. 305-N).

**Malpocado:** Coitado, persoa que vive ou se atopa nunha situación de coita ou desgracia: “... he perdido a..., a una santa de Dios, a Manola, *malpocado*” (p. 333-D-E); “... de todos los más que hay por el mundo adelante, que revientan de gordos y de ricos..., a cuenta de los malpocados de los feligreses...” (p. 352-D).

**Meda(s):** Morea grande de monllos de cereal colocados ordenadamente ó redor dun pao, que se fai no lugar onde despois se van mallar, polo xeral na eira: “Padrino estará fumando un cigarro en el balcón, o viendo cómo arreglan las *medas*” (p. 86-D-E); N: “... con su cerca, sus dos manzanos, su emparrado de vid, su *meda* de centeno junto al hórreo” (p. 101-N); “... empezaban a elevar, al lado de una *meda* o montículo enorme de mies, otro que prometía no ser más chico” (p. 174-N); “... y los últimos resplandores del astro inundaban de rubia claridad la cima de las *medas*, ...” (p. 178-N); “Así que la carga del carro estuvo por tierra, llegóse a la *meda* empezada, ...” (p. 183-N); “... y se lo pasaba al punto a un gañan encaramado también sobre la meseta de la *meda*, el cual lo sentaba y colocaba, espiga adentro, *medando* hábil y rápidamente” (p. 184-N); D: “Lo que estoy deseando, a pesar de mi brazo vendado, es ponerme también a echar haces a la *meda*” (p. 184-D); D: “Ayer me enteré de que hacéis unas cosas que se llaman *medas*, que son como una pirámide de haces de mies” (p. 212-D).

**Meiga:** Bruxa: “Por fuerza esta mujer es *meiga* y tiene algún secreto...” (p. 225-D-E-C).

**Miñato:** Ave de rapina de figura parecida á da aguija pero máis pequena ca esta, que se alimenta de roedores, cobras, toupas, etc.: “... el *miñato*, que mata las palomas” (p. 214-D-E).

**Misto:** Variña moi pequena de madeira ou de papel cuberto de cera, cunha cabeza de fósforo que se inflama ó fretala contra unha superficie adecuada: “¿Tiene ahí un misto? Se me apaga el condenado del pitillo” (p. 80-D-E?); “¿Tiene otro misto? Disimule” (p. 82-D).

**Mómara:** Xigantón e xigantona, figuras xigantescas que saen nalgunhas vilas e cidades, precedidas xeralmente dos cabezudos, en festas públicas e solemnes (aquí usado metafóricamente): “Anda, despabilate ya. No, yo voy también. ¡Qué mómara! ¡Menéate!” (p. 343-D-E?).

**Morriña:** Sentimento de tristeza e abatemento que pode ir acompañado de cansazo físico; en particular aplicase ó que é provocado por estar lonxe de alguén ou dalgún lugar. Tamén pode referirse a unha enfermidade que impide ós gatos o desenrolo, segundo crenza vulgar (Rodríguez

González, 1960): “Pues el chiquillo, el primer año, se desmejoró bastante y vino todo encogido, como los gatos cuando tierren *morriña*” (p. 171-D).

**Nordés:** Vento que sopra do lado nordeste: “Es preciso que sea un día que sople vendaval, porque con él se ve más lejos que con el *nordés*” (p. 220-D-E?).

**Nuevos:** Do galego *novos*: referido a seres vivos, aqueles que teñen pouco tempo: “Seguíanla los pollos nuevos, amarillos como canarios” (p. 163-D).

**Ojeada:** Do galego *ollada*: expresión dos ollos, maneira de mirar: “También él la miraba mucho más, pero fijamente, sin rebozo, con ardientes y escrutadoras pupilas, buscando en pago otra ojeada semejante” (p. 61-N).

**Orvallo:** Do galego *orballo*: chuvia fina e compacta, ou ben: pingas miúdas de auga que proveñen do vapor condensado durante a noite, e que aparecen á mañá sobre as superficies en contacto co aire: “... se veía, sobre el azul turquesa del cielo, al parecer lavado y reavivado por el copioso *orvallo* nocturno, ...” (p. 240-N-E); “... y todas las brétemas, y los orvallos, y el pedrisco, y los demonios que me lleven” (p. 295-N).

**Parcería:** Contrato de explotación agrícola ou agropecuaria polo que o propietario cede temporalmente o uso da terra a outro individuo, o cal, en compensación, entrégalle unha parte dos produtos que dela obteña: “El primer dinero que pudo ahorrar, lo empleó en ganado, que dio a *parcería*” (p. 232-N-E).

**Pardales:** Do galego *pardais*, plural de *pardal*: paxaro moi común, de tamaño pequeno e plumas pardas con manchas tirando a vermellas e negras: “... y las piadas ternezas que se cruzan entre jilgueros, pardales y mirlos” (p. 105-N-E?).

**Pas-pa-llás:** Do galego *pasallás*: codorniz: “Se oían los últimos pitíos de los pájaros, dispuestos ya a recogerse, el canto ritmado del <pas-pa-llás> en el barbecho, ...” (p. 179-N-E?).

**Pinga:** Gota: “¿Conque no das ni una pinga?” (p. 356-D).

**Piojo:** Do galego *piollo* (comunmente en plural): verrugas que lles saen ás vacas na lingua: “Le presentaron un ternero (...). Le abrió la boca al punto, sacóle de través la lengua, y declaró que tenía el *piojo*” (p. 75-N).

**Poldras:** Pasadizo de río que forma unha ponte de pedras que se usa para o paso de persoas, cabalerías e gandos (Rodríguez González, 1961): “Ya sé adónde vamos -exclamó-: a las Poldras” (p. 250-D-E); “[...] vieron tenderse ante sus ojos toda la anchura del río, que allí era mucha, cortándola a modo de irregular calzada las pasaderas o *poldras*” (p. 251-N); “[...] no dejaba de ofrecer peligro el paso de las *poldras*” (p. 251-N); “[...] Manuela salvaba ya las *poldras* eligiendo diestramente el trecho seco a fin de caer en él” (p. 253-N); “Supe que unos hombres de las Poldras pillaron en este sitio un enjambre” (p. 255-D); “[...] seguíase el curso del Avieiro, distinguiéndose claramente y como próximas, pero a vista de pájaro, las poldras, con el penachillo de espuma

que a cada losa ponía el remolino” (p. 265-N); “[...] más lejos las poldras y el río espejeaban al sol” (p. 268-N); “[...] allá en el monte, frente a las Poldras, vivimos como unos reyes” (p. 327-D).

**Pucho:** Prenda de vestir para cubrir a cabeza formada por unha copa e unha á: “El rapaz continuaba con su *pucho* encasquetado” (p. 226-N-E-C).

**Queso:** Do galego *queixo*: parte da cara situada debaixo da boca: “[...] le chorra la grasa de la enjundia por el queso abajo, hasta el ombligo” (p. 371-D).

**Quina:** Voz con que se chama á femia do *quino* ou porco (Rodríguez González, 1961): “Goros la llamó con cariñosos apelativos, diminutivos y onomatopeyas, para sosegarla: -Quina, quiniña...” (p. 360-D).

**Rapaz(es/a/s):** Dise da persoa que está entre a infancia e a xuventude: “¡juy! vivan las rap... rapazas...” (p. 84-D); “... y a quien le colgó, ¿usted se entera?, el milagro del rapaz” (p. 159-D); “... se le pone en la cabeza al marqués, y otros dicen que al farolón del Gallo, enviar al rapaz a Orense...” (p. 170-D); “sus requiebros y ternezas son siempre para las rapazas, las *nenas bunitas*” (p. 186-N); “Siempre anduvieron juntos ella y ese rapaz desde pequeñitos” (p. 199-D); “El rapaz continuaba con su *pucho* encasquetado” (p. 226-N); “pero al enemigo del rapaz, ¿qué se le había ocurrido hacer?” (p. 226-N); “Exclamó con angustia <¡Alto, rapaces!>” (p. 290-D); “-Rapaces, ya pasé de mozo” (p. 290-D); “... don Pedro preguntó a los criados si los rapaces no parecían” (p. 293-N); “¿Y el rapaz? Ése berra bien...” (p. 341-D).

**Rematar:** Chegar algo á súa fin, non ter continuación: “Un soberbio arco iris (...) venía a rematar, disfumándose, en las brumas del río Avieiro” (p. 63-N).

**Remexe/remexerás:** Do galego *remexe/remexerás*, do verbo *remexer*: cambiar de sitio cousas que estaban en orde, deixándoas revoltas: “[...] este bendito Arcipreste fue *un remeje que te remejerás* de elecciones, que nos dejaba a todos tamañitos” (p. 97-D-E).

**Rufo:** Aplícase á persoa, en particular á de certa idade, que se mantén áxil e con saúde: “No había viejo mejor conservado, más templado y *rufo* que el señor Antón” (p. 78-N-E?).

**Ruliña:** Diminutivo de *rula*: expresión de cariño que se aplica a un ser querido: “Manola, *ruliña*, dame palabra de que nos hemos de casar tan pronto podamos” (p. 261-D-C).

**Saberé:** Primeira persoa do singular do futuro imperfecto do verbo *saber*: “... no le saberé decir con eusautitú” (p. 319-D).

**Saudades:** Véxase *morriña*: “... cuando tocaron a separarse, los dos chiquillos cayeron malos qué sé yo de qué..., de una cosa que aquí llamamos *saudades*. ¿Usted comprende el término? Porque usted lleva años de faltar de Galicia” (p. 170-D); “-Sí, ya sé qué quiere decir *saudades*. Los catalanes llaman a eso *anyoransa*. En castellano no hay modo tan expresivo de decirlo” (p. 171-D-E).

**Saudosos:** Que senten *saudade* ou *morriña*: “... sobre todo por lo bien que se armonizaba con los *saudosos* <ay... le... le>” (p. 306-N).



- Seque:** Do galego *seica*: adverbio de dúbida: “¿Seque no diferencia las verdes de las maduras?” (p. 204-D-E?-C).
- Sobrado:** Piso alto dunha casa de só dúas plantas: “una escalera de madera conducía al sobrado o cuarto alto” (p. 70-N); “... a éste y a su hermana los había tenido que encerrar en el sobrado...” (p. 222-N-E?); “A izquierda, la subida al sobrado, donde estaban las mejores habitaciones...” (p. 223-N); “Vieron el sobrado en dos minutos” (p. 224-N); “... salió a recibir a la gente que bajaba del sobrado” (p. 224-N).
- Soleado:** Do galego *soleada* (García Cancela e Monteagudo Romero, 1988): insolación: “Va a pillar un *soleado*” (p. 203-D-E); “¿Y tú? -exclamó en seguida-. ¿Por qué no coges un *soleado* tú? No llevas nada en la cabeza” (p. 203-D).
- Tabardillas:** Variedade de mazá, moi apreciada polo seu sabor: “La atmósfera candente, el cierzo glacial, las claras mañanas primaverales, las templadas noches, la borrasca, la bonanza, le tenían seco y oreado como un fruto que cuelga, como esas manzanas tabardillas cuya piel se arruga y contrae y adoba más que el mejor pergamino” (p. 78-N-E?).
- Talas:** Taboíñas para axustar unha cousa que se colocou: “[...] y una pierna tiesa del terrible aparato que acababan de colocarle, y que consistía en más de una docena de *talas* o astillas de cañas de cortas dimensiones” (p. 165-N).
- Tallo(s):** Banco pequeno e sen respaldo que serve de asento para unha persoa e que propiamente está formado por un toro tallado dunha árbore, aínda que tamén se chama así ó feito de carpintería, con tres ou catro patas: “... mientras la vieja, dejándose caer sobre el *tallo*, fijaba en la niña...” (p. 224-N-E?-C); “... colocábanse allí bancos, *tallos*, cestas volcadas panza arriba, ...” (p. 318-N).
- Tojo(s):** Do galego toxo(s): arbusto espiñoso de flores amarelas, moi común nos montes de Galicia: “Te has vuelto conmigo más brava que un tojo” (p. 89-D-E?); “Su hermana era delicada; necesitaba algodones; encontró tojos y espinas” (p. 161-D); “...yo soy una infeliz que me he criado aquí, entre los tojos, como quien dice, ...” (p. 209-D); “[...] el tapiz de flores de brezo, de tierno tojo inofensivo aún” (p. 247-N); “[...] un ribazo todo sembrado de flores monteses, donde crecía el tojo” (p. 255-N); “[...] estaba literalmente obstruida por los tojos recios, feroces y altísimos” (p. 266-N); “La vegetación, los brezos altísimos [...], las carrascas, los tojos” (p. 267-N); “No hay tojos. ¡Qué ricura!” (p. 269-D).
- Tolean:** Do verbo galego *tolear*: comportarse de maneira irreflexiva: “... y luego a las personas humanas les llega la de andar tras de las mozas, y andan que *tolean*, ...” (p. 80-D-E?).
- Tostado:** Viño propio do Ribeiro, elaborado con uva branca seleccionada (Casares, 1989: 139): “... a tu mujer que prepare tostado y unos bizcochos” (p. 175-D-E-C); “Se bebió un vaso de tostado” (p. 368-D).
- Trasacuerdo:** Do galego *trasacordo*: cambio de opinión, aínda que neste contexto ten máis ben o sentido de recordo que chega demasiado tarde: “Iba pesaroso y cabizbajo, porque ahora le venía el trasacuerdo de que

no había preguntado al comandante Pardo sus opiniones políticas...” (p. 172-N-E?).

**Treme:** Vulgarismo (con metátese das letras *-r-* e *-e-*) por *terme*, do verbo *termar*: ter algo ou a alguén collido ou suxeitado para que non caia, non se mova, etc.: “Hace falta quien *treme* del animal” (p. 71-D-E).

**Valerá:** Terceira persoa do singular do futuro imperfecto de indicativo do verbo *valer*: “Digo, señorito, y no miento: un hombre *valerá*, estamos conformes, más que los animales” (p. 80-D).

**Verme:** Nome xenérico que reciben certos animais de corpo brando e longo, formados por aneis e sen patas, que andan arrastrándose: “Pero llega la enfermedad (...) y ya no se diferencia el *verme* del hombre...” (p. 79-D-E); “...Y todo me lo come el verme” (p. 360-D).

**Villa:** Do galego *billá*: cano con chave para abrir ou pechar a saída dun líquido: “[...], dando la vuelta a la llave, y acercando a la villa la taza de Gabriel” (p. 294-N).

**Voltaron:** Terceira persoa do plural do pretérito perfecto do verbo *voltar*: volver ó punto de partida: “... que salió trepanito con Manola. Que no voltaron aún” (p. 293-D).

**Vusté:** Do galego *vostede*: pronome persoal de cortesía: “Por muchas vueltas que se le dé, esa cosa grande, grande, grandísima (...), puede más que vusté, y que yo...” (p. 83-D); “... las estrellas del cielo, y las tierras, y el *mainzo*, y el cuerpo de vusté, y el mío, y el del Papa, con perdón, y el espliego, y los repollos, y las vacas, y los gatos, es todito lo mismo, disimulando vusté, ...” (p. 83-D); D: “... o para decirlo con sus propias palabras, <lo mismito, carraspo, perdonando vusté>” (p. 317-D).

**Vustede, vustedes:** En galego normativo *vostede* (véxase a palabra anterior): “Para servir a vustedes” (p. 68-D-E?); “Parece ser que le ha salido, dispensando vustedes, una *tunificación*...” (p. 68-D); “Vamos al decir de que la gente como usted y como yo, y las bestias, dispensando vustedes, (...)” (p. 80-D).